

УКРАЇНСЬКІ ТА РОСІЙСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ СОНЕТІВ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА: СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ

О.В. Нікітченко

Статья освещает проблемы сопоставительного анализа русских и украинских переводов сонетов Уильяма Шекспира.

Ключевые слова: перевод, оригинал, переводчик

Стаття висвітлює проблеми зіставного аналізу російських та українських перекладів сонетів Вільяма Шекспіра.

Ключові слова: переклад, оригінал, перекладач

The article highlights the problems of the comparative analysis of the Russian and Ukrainian translations of William Shakespeare's sonnets.

Key words: translation, original, translator

Об'єктом дослідження даної статті виступають переклади сонетів Вільяма Шекспіра.

Мета статті – описати граматико-стилістичні особливості перекладів О.Тарнавського, І.Франка та С.Маршака, з'ясувати смислову різноманітність між ними.

Постановка проблеми

Перекладами сонетів видатного драматурга Вільяма Шекспіра в нашій країні займався відомий український письменник II половини XIX століття, партійний діяч, літературознавець, учений з енциклопедичними знаннями Іван Якович Франко, а у другій половині XX століття переклад сонетів Шекспіра здійснив представник емігрантської літератури, відомий поет та перекладач Остап Тарнавський.

Остап Тарнавський цікавився творчістю Шекспіра ще від молодих своїх років, але повний переклад усіх Шекспірових сонетів завершив він улітку 1992 р.. В листі з датою 18 серпня 1992 р. він писав до Олега Микитенка, редактора журналу “Всесвіт” у Києві: “Я саме викінчив повний переклад сонетів Шекспіра... Це, правда, не перший переклад, бо вже є два: Паламарчука і Костецького. Але Шекспір своєрідний, а переклад Паламарчука поетизований, тоді як – на мою думку – мова Шекспіра більше ділова, як у “бізнесмена”; Костецький знову натворив стільки новотворів, щоб більш були односкладові слова. В англійській мові цих односкладних слів велика кількість... то ж переклад з англійської на українську, ще й віршів, а то такого виміряного і метричного, як сонет, трохи складна справа” [4].

З російськомовних перекладів Шекспіра відомі переклади Самуїла Яковича Маршака, який зробив повний переклад сонетів, як і Остап Тарнавський [4].

Слід також зауважити, що перший аналіз перекладу сонетів Шекспіра українською мовою здійснила Оріся Прокопів [7]. Разом з тим нечисленні праці з проблеми аналізу перекладів сонетів Шекспіра визначають актуальність даної статті.

Спробуємо провести порівняльний аналіз сонетів Шекспіра (14, 28) та їхніх перекладів:

Сонет 14

Вільям Шекспір

Not from the stars do I my judgement pluck [6, c.53]

Остап Тарнавський

Не з зір зриваю я думок стебло [4, c.39]

Іван Франко

З небесних зір не вмію я читати [2, c.339]

Самуїл Маршак [15]

Я не по звездам о судьбе гадаю [6, c.53]

На нашу думку, найближчим до оригіналу є переклад Остапа Тарнавського. Вираз “judgement pluck” він перекладає як “думок стебло”, використовуючи при цьому поетичну інверсію. В Івана Франка та Самуїла Маршака вже маємо відповідні дієслова “читати” та “гадаю”. Цікаво відзначити, що лише Іван Якович додав до іменника „зір” прикметник-означення “небесних”. Іменник “Judgement” перекладено іменником думки (в множині), отже, спостерігаються зміни в категорії числа.

Вільям Шекспір

And yet methinks I have astronomy

But not to tell of good or evil luck

Of s, of deaths, or seasons' quality... [6, c.53]

Остап Тарнавський

*Хоч в мене астрономія своя,
Та не щоб вказувать добро чи зло
Чи віщувать нещастя й небуття... [4, с.39]*

Іван Франко

*Проте астролог я хоч про февральні дні,
Зарази, війни, біди й дорожні
Не вмю віщим духом провіщати... [2, с.339]*

Самуїл Маршак

*И астрономия не скажет мне,
Какие звезды в небе к урожаю,
К чуме, пожару, голоду, войне [6, с.53]*

У другій строфі стверджується, що ліричний герой вміє бути астрономом, тобто віщувати. Але в перекладах маємо заперечення цього ствердження за допомогою протиставних сполучників проте..., хоч..., и (=но). Кожен перекладач характеризує соціальні та природні негаразди, описувані метафорично в 3-ій та 4-ій строфах сонету: нещастя й небуття – зарази і війни, біди – чума, пожар, голод, війна. При цьому спостерігаються зміни в категорії числа: одиниця → множина і, навпаки, множина → одиниця. Найбільш точний переклад у даному випадку в Самуїла Яковича, хоча про пожежу та голод у Шекспіра нічого не говориться. Слово “чума” (*plague*) заступається в перекладача загальним, родовим поняттям “зараза”. Тільки у Франка згадується про февральні дні. В Остапа Тарнавського та Івана Франка маємо дієслово „віщувати” та іменник „віщий дух”.

Вільям Шекспір

*Nor can I fortune to brief minutes tell,
Pointing to each his thunder, rain and wind [6, с.53]*

Остап Тарнавський

*Не можу я провіщати щастя враз
Й визначувати, коли дощі й вітри [4, с.39]*

Іван Франко

*Хоч не звіщу, чи завтрашній день
Дощ принесе чи бурю або град [2, с.39]*

Самуїл Маршак

*Не знаю я, ненастье иль погоду
Сулит зимой и летом календарь [6, с.53]*

У наведеному вище уривку переклад до першоджерела близький в Івана Франка: він перераховує всі явища (дощ, буря, град). В усіх перекладах маємо дієслова віщувати, провіщати, звістити, сулить. Цікаво відзначити, що Остап Тарнавський та Самуїл Маршак подають дієслова недоконаного виду, передаючи протяжність дії в часі (провіщати, визначувати, сулить), а Іван Якович подає дієслова доконаного виду (звіщу, принесе), відзначаючи результативність дії та її неминучість. У Самуїла Маршака з’являються назви частин року – лето, зима та не згадувана в першоджерелі лексема „календарь”. Жоден із перекладачів не подає перекладу займенника *his*, що зумовлено граматичними особливостями. Кожен з перекладів має свій варіант словосполучення *brief minutes* – враз (Остап Тарнавський) зимою и летом (Самуїл Маршак), завтрашній день (Іван Франко).

Вільям Шекспір

Or say with princes if it shall go well...[6, с.53]

Остап Тарнавський

З князями віщувать, що все гаразд... [4, с.39]

Іван Франко

Яку царям судьба готує долю... [2, с.340]

Самуїл Маршак

Какой счастливый будет государь...[6, с.53]

Жоден з перекладів не наводить перекладу слова *princes* як принци. О.Тарнавський називає їх князями, але титул принца дещо вище. Іван Франко та Самуїл Маршак титулюють їх царями (государь), що відповідає англійському *king*. Самуїл Якович подає відповідник англійському *princes* в однині – государь. Щодо виразу *if it shall go well, to*, на нашу думку, переклад О.Тарнавського ближчий до оригіналу (... що все гаразд).

Вільям Шекспір

By oft predict that I in heaven find... [6, c.53]

Остап Тарнавський

Що всі провіщення з небес прийшли [4, c.39]

Іван Франко

З знаків небесних теж не вмію розізнати... [2, c.340]

Самуїл Маршак

И не могу судить по небосводу... [6, c.53]

Англійське heaven кожен перекладач подає як небеса, знаки небесні, небосвод. У цьому плані найбільш точним є переклад Остапа Тарнавського (небеса).

Теперішній час дієслова find перекладачі подали в минулому часі (прийшли) та за допомогою інфінітивів і допоміжних дієслів, тобто складеними дієслівними присудками: не вмію розізнати, не могу судить. Як видно з поданих вище прикладів присудків, маємо заперечення, тоді як у першоджерелі заперечення не спостерігається. Переклад поетичного oft – часто (замість загальноживаного often) не подається.

Вільям Шекспір

But from thine eyes my knowledge I derive?

And, constant stars, in them I read such art... [6, c.53]

Остап Тарнавський

Я досвіду набув з очей твоїх,

Мов з вічних зір, вичитую знання... [4, c.39]

Іван Франко

Твої очищі – те сузір'я ясне,

В котрім я правду вичитав таку... [2, c.340]

Самуїл Маршак

Но вижу я в твоих глазах предвестье,

По неизменным звездам узнаю... [6, c.53]

Словосполучення derive knowledge Остап Тарнавський подає як „набув досвіду”, в перекладі Франка маємо „очищі – сузір'я”, а Самуїл Маршак узагалі подає слово knowledge як „предвестье”, використовуючи переносне значення. Словосполучення constant stars перекладено як вічні (неизменные) зорі (звезди), натомість Іван Франко подає збірним іменником сузір'я (ясне). Поетична інверсія в Шекспіровому сонеті зберігається в перекладі Тарнавського – „мов з вічних зір, вичитую знання”, Івана Франка – „в котрім я правду вичитав таку”. Цікаво відзначити переклад іменника art: знання, правда (в Маршака перекладу немає)

Вільям Шекспір

As truth and beauty shall together thrive

If from thyself to store thou wouldst convert [6, c.53]

Остап Тарнавський

Про правду і красу та як то їх

Затримати для перетворення [4, c.39]

Іван Франко

Коли ти синові все лишиш у насліді,

То житиме краса і правда в світі [2, c.340]

Самуїл Маршак

Что правда с красотой пребудет вместе,

Когда продлишь в потомках жизнь свою [6, c.53]

Словосполучення shall together thrive перекладачі подають як „житиме в світі, пребудуть вместе”. Тарнавський опускає словосполучення. Жоден з перекладачів не подає перекладу дієслова thrive – процвітати, досягати успіху. Цікавий переклад лексеми store. Маршак подає переклад словом „потомки”, Іван Франко конкретизує (синові), а Тарнавський узагалі не перекладає цю лексему. Тарнавський робить переклад дієслова convert як перетворення, а Франко та Маршак опускають переклад дієслова.

Вільям Шекспір

Or else of thee this I prognosticate:

Thy end is truth's and beauty's doom and date [6, c.53]

Остап Тарнавський

Провіщення для тебе накінець:

Коли умреш – красі прийде кінець [4, c.39]

Іван Франко

А як не лишиш, то напевно пророкую,

Що враз з тобою і краса. І правда згасне [2, c.340]

Самуїл Маршак

А если нет – под гробовой плитою

Исчезнет правда вместе с красотой [6, с.53]

Сполучення слів *or else of thee* перекладено Іваном Франком та Самуїлом Маршаком за допомогою сполучників *а як...*, *а если...* та заперечної частки *не* (*а як не, а если нет*). Остап Тарнавський замість сполучників *уживає* прислівник „*накінець*”. У Маршака вже виникає образ “гробової плити”. Цікаві варіанти перекладу словосполучення *truth’s and beauty’s doom and date*. Тарнавський подає як “красі прийде кінець”, Маршак – “исчезнет правда вместе с красотой”, Франко – “що враз з тобою і краса, і правда згасне”. В оформленні перекладу словосполучення беруть участь дієслова *згасне, прийде, исчезнет*.

Сонет 28

Вільям Шекспір

How com I then return in happy plight

That am debarr’d the benefit of rest? [6, с.67]

Остап Тарнавський

Як можу повернуть в щасливий стан

Без вигоди, що йде від відпочинку... [4, с.78]

Іван Франко

І як же щастя знов мені зазнати,

Коли пропали ліки супокою [2, с.341]

Самуїл Маршак

Как я могу усталость превозмочь,

Когда лишен я благодати покоя? [6, с.67]

Словосполучення *happy plight* перекладачі подають як “щасливий стан”, “щастя”, а Маршак замість лексеми *щастя, щасливого стану* використовує слово “усталость”. Слово *benefit* Франко перекладає метафорою “ліки” (супокою). Найбільш точним є переклад Остапа Тарнавського, але переклад Івана Франка та Самуїла Маршака більш поетичні.

Вільям Шекспір

When day’s oppression is not eased by night,

But day night, and night by day, oppress’d? [6, с.67]

Остап Тарнавський

Від дня турбот не звільнить ночі бран,

Б’є день і ніч, та ніч і день без спину? [4, с.78]

Іван Франко

І муки дня не хоче ніч втішати,

День мучить ніч, а ніч його чергою... [2, с.341]

Самуїл Маршак

Тревоги дня не облегчает ночь,

А ночь, как день, томит меня тоскою [6, с.67]

Вираз *day’s oppression* подано в перекладах і “днем турбот”, і “муками дня”, і “тревоги дня”, тобто англійському *oppression* перекладачі наводять три лексеми: *турботи, муки, тревоги*. У першоджерелі подано однину, а вже в перекладах спостерігаємо зміну в категорії числа. Найбільш вдалим перекладом першої строфи можна вважати переклад Самуїла Маршака:

Тревоги дня не облегчает ночь [2, с.67].

В Остапа Тарнавського *день і ніч “б’ють”*, в Івана Франка “*день мучить ніч*”, в Самуїла Маршака “*ночь, как день, томит...*”, тобто в перекладах вже маємо більш напружений стан дії. В усіх перекладах подано антонімічні пари: *день-ніч*.

Вільям Шекспір

And lack, though enemies to either’s reign

Do in consent shake hands to torture me... [6, с.67]

Остап Тарнавський

Хоча один одному вороги,

Рука-об-руку шлють мені страждання [4, с.78]

Іван Франко

Коли враги відвічні, ніч і день

Зв’язались, щоб в’ялить мене стражданням... [2, с.34]

Самуїл Маршак

И день, и ночь – враги между собой –

Как будто подают друг другу руки [6, с.67]

Перекладачі не подають переклад слова *reign* (царювання, панування). Усі вони опускають цю лексему, натомість наголошуються на протиставленні дня і ночі: *один одному вороги, враги відвічні,*

враги между собой. Вираз *do in consent* перекладено як прислівником „рука-об-руку”, так і дієсловами „зв’язались, подають”. Інфінітив мети *to torture* перекладено іменником „страждання”, причому Іван Франко додає метафору (в’ялить стражданням); підрядним реченням мети зі сполучником *щоб* (... *щоб в’ялить*).

Вільям Шекспір

*The one by toil, still farther oft from thee.
I tell the day to please him thou art bright
And dost him grace when clouds do blot the heaven... [6, c.67]*

Остап Тарнавський

*День труд, а ніч докорів вислови,
Як віддаливсь я від твого кохання.
Я заспокою день, що ти щаслив
Й тоді. Як хмари покривають небо... [4, c.78]*

Іван Франко

*День працею, ніч сумом і риданням,
І труд мій час розділює лишень?
Дню лестячись, кажу: який ти гарний,
Сум украша його, як стане хмарний... [2, c.841]*

Самуїл Маршак

*Тружусь я днем, отвергнутый судьбой,
А по ночам не сплю, грустя в разлуке.
Чтобы к себе расположить рассвет,
Я сравнил с тобою день погожий... [6, c.67]*

Всі перекладачі без винятку подають антонімічну пару день – ніч, протиставляючи емоційний та фізичний стан людини вдень і вночі. Вираз *still farther oft from thee* Остап Тарнавський передає як „віддаливсь від твого кохання”, Іван Франко каже про „розділення часу працею”, а Самуїл Маршак – „грустя в разлуке”. Інфінітив мети *to please* перекладено в Івана Франка дієприслівником „лестячись”, інші перекладачі подають дієслово „заспокою”, підрядне речення мети (чтобы...). Останній рядок...*when clouds do blot the heaven...* дуже точно перекладений у Тарнавського – „як хмари покривають небо”, щоправда Вільям Шекспір використав емпатичну конструкцію *do blot the heaven*. Слово *heaven*, що має піднесене звучання (стилістично забарвлене), передається в перекладачів звичайною лексемою „небо”. Якщо порівняти останній рядок перекладу Івана Франка та Самуїла Маршака, то можна помітити, що перекладачі вживають антонімію: хмарний (день) – погожий (день).

Вільям Шекспір

*So flatter I the swart – complexion’d night,
When sparkling stars twire not thou dild’st the even [6, c.67]*

Остап Тарнавський

*І потішаю ніч, що зір приплив,
Не те, щоб вечір золотить потреба [4, c.78]*

Іван Франко

*І ніч лецу: як в небесах не стрітись
Не зірки, сам ти всю її освітиш! [2, c.342]*

Самуїл Маршак

*И смуглой ночи посылал привет,
Сказав, что звезды на тебя похожи [6, c.67]*

Найбільш точно дієслово *flatter* перекладає Іван Якович особовою формою „лецу” (що відповідає значенню англійського *flatter*). Інші перекладачі подають такі дієслова: потішаю, посылал привет. Цікаво простежити переклад словосполучення *the swart – complexion’d night*. У Самуїла Маршака – означення „смуглая (ночь)”, але в українських перекладачів означення не подається, що збідняє переклад. Тільки наголошується на наявності факту – зірки. При цьому спостерігаємо різнооформленість у категорії числа: в Івана Франка слово подано в однині, тоді як у Самуїла Маршака – в множині.

Вільям Шекспір

*But day doth daily draw my sorrows longer
And night doth nightly make grief’s strength seem stronger [6, c.67]*

Остап Тарнавський

*А день щодня довжить мою біду,
А ніч щоночі підніма журбу [4, c.78]*

Іван Франко

*Та кожний день мій біль довжить, не спинить,
І кожда ніч його ще тяжчим чинить [2, c.342]*

Самуїл Маршак

*Но все трудней мой следующий день,
И все темней грядущей ночи тень [6, с.67]*

У перекладі Остапа Тарнавського збережено плеоназм „а день щодня”, „а ніч щоночі”, що має місце в першоджерелі. Слово *soğow* перекладено як словом „біда”, так і словами „журбою, болем”. Сполучник *but* перекладачі подають сполучниками *а, та* (в значенні *але*), *но*.

Висновки.

Цікаво зазначити, що дієслова можуть бути подані:

1) особовою формою (довжить, підніма); 2) складеним дієслівним присудком (чинить тяжчим); 3) складеним іменним присудком (трудней, темней).

Порівнюючи засоби передачі інфінітива мети української мови, можна стверджувати, що останній може бути перекладено: 1) іменником; 2) дієсловом; 3) дієприслівником; 4) підрядним реченням мети.

Спостерігається і різноформленість у категорії числа: зірка [4, с.342] – звезды [6, с.67].

Література:

1. Маршак С. Избранные переводы. – М.: Художественная литература, 1978. – С.353.
2. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти тт. – Київ: Наукова думка, 1978. – Т.12. – С.339-343.
3. Шекспір В. Сонети / Переклад з англ. Остапа Тарнавського. – Філадельфія: Мости, 1997.
4. Шекспірові сонети / В перекладі Ігоря Костецького. – Мюнхен: На горі, 1958. – 254с.
5. Шекспир У. Сонеты. – М.: Радуга, 1984. – С.53, 67.
6. The Ukrainian Translation of Shakespeare's Sonnets: A Stylistic Analysis. By Orysia Prokopiw. – Ottawa: University of Ottawa Press & Gateway Publishers, 1976. – 334pp.

Поступила 21.09.2004 г.

СОБРАНИЯ РОССИКИ И УКРАИНИКИ КАК УСЛОВИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В.В. Орехов

В статье доказывается, что инонациональная рецепция страны является важным фактором процесса межкультурной коммуникации и это выражается в целенаправленном сборе информации, которая характеризует отражение своего национального облика в культуре народа-собеседника.

Ключевые слова: имагология, коммуникации, образ, россияка, стереотип

У статті доказується, що інонаціональна рецепція країни є важливим фактором процесу міжкультурної комунікації і це виражається у цілеспрямованому зборі інформації, що характеризує відображення свого національного вигляду у культурі народу-суб'єкту діалогу.

Ключові слова: имагологія, комунікації, образ, росіка, стереотип

This article proves that the perception of one country by a foreign culture is an important factor in the process of intercultural communication. This finds its expression in a meaningful collection of information characterized by the projection of one's "own" national image into the image of the culture of the other party in this intercultural dialogue.

Key words: perception, important factor, intercultural dialogue

Образ собеседника – важный фактор любого рода коммуникаций. В сфере межкультурного диалога этот образ принято именовать «национальным имиджем» или «национальным стереотипом». На наш взгляд, первое определение более универсально, поскольку представление о народо-собеседнике далеко не всегда стереотипно. Это представление, хотя и отличается инертностью, все же исторически изменчиво. Более того, именно стремление сломить устоявшееся представление друг о друге зачастую заставляет участников коммуникации возобновлять диалог или придает процессу диалога дополнительный оттенок. В качестве примера можно указать на любое опровержение «зарубежной клеветы» о народе или государстве. Однако внимание коммуниканта к инонациональной рецепции проявляется не только в отдельных репликах. Оно выражается в целенаправленном сборе информации, которая характеризует отражение *своего* национального